LEO PERUTZ

MAJSTOR SUDNJEGA DANA

LEYKAM
international

Leo Perutz

MAJSTOR SUDNJEGA DANA

LEYKAM international

NAKLADNIK
Leykam international d.o.o., Ilica 42, HR-10000 Zagreb
www.leykam-international.hr

ZA NAKLADNIKA
Jürgen Ehgartner

UREDNICA
Eugenia Ehgartner

PRIJEVOD S NJEMAČKOGA
Andy Jelčić

LEKTURA I KOREKTURA
Neli Mindoljević

© 2025 Leykam international d.o.o., Zagreb
Nijedan dio ove knjige ne smije se umnožavati,
fotokopirati ni na bilo koji drugi način reproducirati
bez nakladnikova pismenog dopuštenja.

Naslov originala: „Der Meister des jüngsten Tages".
© 1975 and 2006 Paul Zsolnay Verlag Ges.m.b.H., Wien.

Knjiga je objavljena uz financijsku potporu Ministarstva
kulture i medija Republike Hrvatske i Grada Zagreba.

Republika Hrvatska Ministarstvo kulture i medija
Republic of Croatia Ministry of Culture and Media

Federal Ministry
Housing, Arts, Culture,
Media and Sport
Republic of Austria

Gefördert durch das Bundesministerium Kunst, Kultur,
öffentlicher Dienst und Sport Österreich.

ISBN 978-953-340-228-4

CIP zapis dostupan u računalnom katalogu Nacionalne
i sveučilišne knjižnice u Zagrebu pod brojem 001284621.

ILUSTRACIJA NA NASLOVNICI
© Rudi Hurzlmeier

GRAFIČKO OBLIKOVANJE
Tvrtko Gregurić

TISKARA
Denona d.o.o., Zagreb
Tiskanje dovršeno u studenome 2025.

Leo Perutz

Majstor Sudnjega dana

roman

Preveo s njemačkoga
Andy Jelčić

Zagreb, 2025.

1.

Predgovor umjesto pogovora

Moj je rad završen. Zapisao sam događaje iz jeseni 1909., onaj slijed tragičnih zgoda s kojima sam bio povezan na tako neobičan način. Napisao sam punu istinu. Ništa nisam preskočio, ništa prešutio – a i zašto bih? Nemam nikakva povoda zatajiti bilo što. – Tijekom pisanja otkrio sam da mi je sjećanje živo i jasno sačuvalo golem broj pojedinosti – djelomice prilično nevažnih stvari: razgovora, sitnih dnevnih događanja – no da se u meni o duljini razdoblja u kojemu se sve to odigralo stvorila potpuno pogrešna predodžba. Još i sada imam dojam kao da je to bilo više tjedana. Što je pogrešno. Točno znam datum kad me je doktor Gorski poveo sa sobom da sviramo učetvero u Vili Bischoff: bio je 26. rujna 1909. godine, nedjelja. Cijela panorama toga dana još mi je danas pred očima: jutarnja pošta donijela mi je pismo iz Norveške, pokušao sam odgonetnuti pečat i pritom mislio na studenticu koja mi je bila susjeda prigodom vožnje preko Stavangerskoga fjorda. Obećala je da će mi pisati. Otvorio sam pismo, ali sadržavalo je samo prospekt zimskoga sportskog hotela na Hardangerškome ledenjaku. Razočaranje. – Poslije sam otišao u mačevalački klub, a na putu, u Florianigasse, iznenadio me pljusak. Ušao sam u kućnu vežu i otkrio stari, zapušteni vrt s kamenim baroknim vodoskokom, a jedna me stara gospođa oslovila i upitala ne stanuje li u toj kući modistica imenom Kreutzer. Toga se sjećam kao da je bilo jučer. Onda je kiša prestala i nastupilo je lijepo vrijeme.

Spomenutoga 26. rujna 1909. sjećam se kao dana s toplim vjetrom i nebom bez oblaka.

O podnevu sam s dvojicom drugova iz pukovnije jeo u vrtnome restoranu. Jutarnje sam novine čitao tek nakon jela. U njima je bilo članaka o balkanskome pitanju i politici mladoturaka – zapanjujuće je kako sve to još uvijek znam. Jedan je uvodnik pisao o kraljevu putovanju u Englesku, a drugi se bavio planovima turskoga sultana. „Strpljivo držanje Abdul Hamida" stajalo je debelim slovima nad prvim redcima. Dnevne su kronike donosile pojedinosti iz životopisa Šefket paše i Nijazi bega – tko danas još zna ta imena? Na Sjeverozapadnom kolodvoru u noći je nastao požar koji je napravio štetu – „goleme količine drva uništene" pisalo je po novinama. Jedna je akademska udruga najavljivala izvedbu Büchnerova „Dantona", u operi se davao „Sumrak bogova", s gostom iz Wrocława u ulozi Hagena. Na umjetničkoj izložbi mogle su se vidjeti slike Jana Tooropa i Lovisa Corintha i cijeli je grad hrlio onamo da bi im se divio. Negdje, mislim u Sankt Peterburgu, dogodio se štrajk i radnički nemiri, u Salzburgu provala u crkvu, a iz Rima su javljali o vikanju tijekom savjetovanja viteškog reda. Posve sitno otisnutu, pronašao sam vijest o propasti banke „Bergstein". Ona me nije nimalo iznenadila, predvidio sam to i pravodobno podignuo ulog. No morao sam pomisliti na poznanika, glumca Eugena Bischoffa, koji je svoj imetak također povjerio toj bankovnoj ustanovi. Trebao sam ga upozoriti, prošlo mi je kroz glavu. – No bi li mi vjerovao? Uvijek me smatrao pogrešno informiranim. Zašto se miješati u tuđa posla? – Istodobno sam se sjetio razgovora što sam ga prije nekoliko dana vodio s intendantom dvorskih kazališta. Došli smo tako do Eugena Bischoffa – „čovjek stari, nažalost, i ne mogu mu pomoći", rekao je intendant dodavši nekoliko primjedbi o

navali mlađih. Ako je moj dojam ispravan, onda za Eugena Bischoffa nije bilo mnogo izgleda za obnovu ugovora. I tome se onda još morala pridružiti nesreća s „Bergstein & Cie".

Svega se toga sjećam. Tako je jasno u moje sjećanje utisnut reljef 26. rujna 1909. Utoliko mi je neshvatljivije kako sam dan kad smo utroje stupili u kuću u Dominikanerbastei mogao premjestiti prema sredini mjeseca listopada. Možda me sjećanje na uvenulo lišće kestena na šljunčanome putu u vrtu, na zrelo grožđe nuđeno na uličnim uglovima, kao i na prvi jesenski mraz – možda me cijeli taj sklop nesvjesnih sjećanja, nekako povezanih s tim danom, doveo u zabludu; to je moguće. Zapravo je 30. rujna bio dan kada je pala odluka, to sam utvrdio uz pomoć bilješki što ih imam iz toga doba.

Od 26. do 30. rujna, dakle ne dulje od pet dana, trajalo je to jezivo događanje. Pet dana trajao je pustolovni progon, potjera za nevidljivim neprijateljem koji nije bio od krvi i mesa, nego grozni povratnik iz prošlih stoljeća. – Pronašli smo krvavi trag i slijedili ga. U tišini su se otvorila vrata vremena. Nitko od nas nije slutio kamo put vodi, a ja se danas osjećam kao da smo teškom mukom, korak po korak, napipavali prolaz kroz dugi, mračni hodnik, na čijemu nas je kraju čekalo čudovište s podignutom toljagom... Toljaga se sručila dvaput, triput, a posljednji je udarac pogodio mene i bio bih izgubljen, podijelio bih strašnu sudbinu Eugena Bischoffa i Solgruba, da me u posljednjemu trenutku brzi zahvat nije povukao natrag u život.

Kolike je žrtve možda pronašlo to krvoželjno čudovište na svojemu putu kroz trnovito šipražje stoljeća dok je lutalo vremenima i zemljama? Poneku nekadašnju sudbinu sada gledam drugim očima no prije. Na unutrašnjosti korica među imenima nekadašnjih vlasnika pronašao sam i napola

izblijedjeli potpis. Jesam li ga ispravno pročitao? Zar je i Heinrich von Kleist...? Ne, to nema smisla, tražiti i nagađati i prizivati imena velikih pokojnika. Oblaci magle skrivaju im sliku. Prošlost ostaje nijemom. Iz tame nikada neće doći odgovor.

I nije gotovo, još uvijek nije gotovo, iz dubine se uzdižu slike i navaljuju na mene, noću i po bijelome danu – sada dakako, Nebu hvala, samo još blijede i poput sjena, obrisi bez bića. On spava, živac u mojemu mozgu, ali mu san još uvijek nije dovoljno dubok. I ponekad me naglo obuzme strah i potjera me do prozora, osjećam se kao da ondje gore grozno svjetlo mora hujati nebom u čudovišnim valovima, a ja ne mogu shvatiti da je nada mnom sunce obavijeno u srebrnu izmaglicu, stisnuto purpurnim oblacima, ili je pak sâmo u beskrajnome plavetnilu neba, a oko mene su, kamo god pogledam, prastare, vječne boje, boje zemaljskoga svijeta. Nikada od toga dana nisam vidio takvu trubnocrvenu. No sjene su tu, opetovano se vraćaju, okružile su me, posežu za mnom – zar mi nikada neće nestati iz života?

Možda, progonjena dušo! Možda sam ono što me muči zauvijek gurnuo od sebe zapisavši to. Moja je priča iza mene, kup pojedinačnih listova, prekrižio sam je. Što još imam s njom? Ispisat ću je ustranu, kao da ju je doživio ili izmislio netko drugi, kao da ju je napisao netko drugi, a ne ja.

Još je jedan razlog odredio da ja budem taj koji će zapisati sve ono što sam htio zaboraviti, a ne mogu.

Solgrub je prije smrti uništio ispisani list pergamenta, učinio je to zato da odsad nijedna žrtva ne bi mogla podleći jezivoj zabuni. No je li sigurno da je taj pergament bio jedini te vrste? Zar nije moguće da u nekom zaboravljenom kutku

svijeta leži još jedno izvješće firentinskoga orguljaša – požutjelo, prašno, pljesnivo, nagrizeno od štakora, zakopano pod ropotarijom neke staretinarnice, skriveno iza knjiga u folio formatu neke stare knjižnice ili među sagovima, handžarima i koricama Kurana na podu nekog bazara u Erzincanu, Diyarbakiru ili Jaipuru – da ondje leži i vreba, spremno ustati, gladno novih žrtava?

Svi smo mi tvorevine koje nisu uspjele velikoj volji Stvoritelja. U sebi nosimo strašnog neprijatelja i to ne slutimo. On se ne miče, spava, leži kao mrtav. Jao nama oživi li! Neka nikada ljudsko oko ponovno ne ugleda takvu trubnocrvenu koju sam ja vidio, da, neka mi je Bog na pomoći, vidio sam je.

I zato sam zapisao svoju priču. Ona ovakva, kao hrpa ispisanih listova preda mnom, nema pravoga početka, to dobro znam.

Kako je počelo? Sjedio sam kod kuće za pisaćim stolom, s lulom za sitni duhan među zubima, i listao knjigu. Došao je doktor Gorski.

Vitez, doktor Eduard von Gorski. Za života je bio slabo poznat izvan uskoga stručnog kruga. Tek mu je smrt osigurala svjetsku slavu. U Bosni je umro od zarazne bolesti koja je bila predmet njegova posebnog proučavanja.

Vidim ga i danas, kako stoji preda mnom: malo pogrbljen, loše obrijan, odjeven vrlo nemarno, sa šivanom kravatom ukrivo. Kažiprstom i palcem držao je nos začepljenim.

„Opet vaša prokleta lula!" počeo je galamiti. „Zar ne možete živjeti bez nje? Taj grozni dim! Osjeti ga se do dolje na ulicu."

„To je miris kolodvora u dalekim zemljama. Volim ga", odgovorio sam mu i ustao da bih ga pozdravio.

„Neka ga vrag nosi!" zagunđao je. „Gdje vam je violina? Svirat ćemo kod Eugena Bischoffa, imam zadaću dovesti vas."

Začuđeno sam ga pogledao.

„Zar danas niste čitali novine?" upitao sam ga zatim.

„Ah, i vi to već znate!" uzviknuo je. „Cijeli svijet, kako se čini, zna za to, jedino sam Eugen Bischoff nema pojma. Nezgodna stvar. Mislim da mu to žele zatajiti. Upravo je u sukobu oko svoje intendanture i dok to ne završi – barem tako dugo ne bi trebao saznati ništa. – Zaista. Trebali ste vidjeti Dinu: stoji pred njim poput anđela čuvara. Pođite za mnom, barune! Mislim da će vam svaka vrsta razonode i odvraćanja pozornosti danas biti dobrodošla."

Imao sam goruću želju vidjeti Dinu. No bio sam vrlo oprezan. Pravio sam se neodlučnim, kao da još moram razmisliti.

„Malo komorne glazbe", nagovarao me je doktor Gorski. „Imam violončelo dolje u kolima. Možda Brahmsov klavirski trio, ako vam to odgovara."

Kao da me želi osokoliti, počeo je tiho za sebe zviždukati prve taktove *scherza* u H-duru.

2.

Soba u kojoj smo svirali bila je u visokome prizemlju vile, a prozori su joj gledali na vrt. Kad sam podignuo pogled s notnog zapisa, mogao sam vidjeti zeleno obojena krila vrata paviljona u koji se Eugen Bischoff običavao zatvoriti čim bi mu poslali neku novu ulogu. Ondje ju je proučavao i učio napamet i nekih bi dana više sati ostajao nevidljivim da bi se onda kasno navečer iza osvijetljenih prozora pojavio njegov obris, izvodeći neobične geste i pokrete kakve bi mu nametala uloga.

Šljunčani putovi u vrtu bili su jarko obasjani suncem. Između uskih gredica s fuksijama i georginama čučao je na travnjaku stari, gluhi vrtlar šišajući travu uvijek jednakim pokretom desne ruke koji mi je umarao oči. U susjednome vrtu galamila su djeca, puštajući jedrilice i zmajeve, a jedna je stara gospođa na popodnevnome suncu sjedila na klupi i vrapcima iz vrećice dobacivala mrvice kruha. U daljini su se polaganim koracima prema šumi kretali šetači i nedjeljni izletnici sa suncobranima i dječjim kolicima.

Oko četiri poslijepodne počeli smo svirati, već smo odsvirali dvije Beethovenove klavirske sonate i Schubertov trio. Nakon čaja napokon je na red došao trio u H-duru. Volim ga, pogotovo prvi stavak s njegovom svečanom radošću. Zbog toga sam se naljutio kad se na vratima začulo kucanje tek što smo započeli. Eugen Bischoff svojim je sonornim glasom izrekao moćni „Naprijed!" i mlad se muškarac uvukao u sobu. Njegovo mi se lice smjesta učinilo poznatim, jedino što nisam zapravo znao gdje i pod kojim okolnostima sam ga već bio susreo. Zatvorio je vrata, ne bez određene buke, iako se činilo da ulaže najveći trud da nas ne bi ometao. Bio je visok,

izrazito plavokos, širokih ramena, imao je gotovo četvrtastu glavu i odmah od prvog trenutka nije mi se sviđao, nekako me podsjećao na ulješuru.

Dina je nakratko podigla pogled s glasovira kad je zakasnjeli gost ušao. Na moje veselje samo mu je usputno kimnula i svirala dalje, dok je njezin suprug bešumno ustao s trosjeda da bi pozdravio stranca. Preko notnoga zapisa vidio sam ih kako se došaptavaju i onda je ulješura upitnim i jedva primjetnim pokretom glave pokazao na mene – „Tko je to? Kako je došao ovamo?" – a ja sam zaključio da on mora biti vrlo bliski prijatelj kuće kad sebi smije dopustiti takvu neformalnost.

Nakon što smo završili s prvim stavkom trija, Eugen Bischoff predstavio mi je neznanca. „Inženjer Waldemar Solgrub, kolega mojega šogora – barun von Yosch – koji je bio tako ljubazan uskočiti umjesto Felixa."

Felix, Dinin mlađi brat, čuo je da se govori o njemu, pa je mahnuo lijevom rukom u bijelom zavoju. Opekao se u laboratoriju, što mu je smetalo pri sviranju violine. Da bi ipak bio koristan, okretao nam je note.

Sad se pojavio i doktor Gorski iza svojega violončela, gnom koji se ljubazno smiješio, no inženjer gotovo da nije ni zastao da se s njim rukuje i već je u sljedećemu trenutku stajao pored Dine Bischoff. Dok se naginjao nad njezinu ruku – držao ju je mnogo dulje nego što bi to bilo nužno, bilo je upravo neugodno to promatrati – i nešto joj vrlo gorljivo govorio, vidio sam da nije baš tako mlad kako se to ispočetka činilo. Njegova je plava, kratko ošišana kosa na sljepoočnicama bila malo sijeda, mogao je imati blizu četrdeset, iako se ponašao kao mladić od dvadeset godina.

Napokon je odlučio pustiti Dininu ruku i prišao mi.

„Mislim da bismo se morali poznavati, gospodine virtuoze."

„Zovem se barun von Yosch", rekao sam vrlo mirno i vrlo uljudno.

Ulješura je primijetio prijekor i ispričao se. Kako to već ide, prigodom upoznavanja nije dobro razumio moje ime. Pri govoru je običavao riječi izbacivati iz usta tako žestoko da me živo podsjećao na svoj prauzor kad ovaj izbacuje mlaz vode iz štrcala.

„Ali vi se mene zacijelo sjećate?" upitao je.

„Ne, iskreno mi je žao."

„Ako se ne varam, mi smo se prije pet tjedana..."

„Mislim da se varate", odgovorio sam. „Prije pet tjedana bio sam na putu."

„Vrlo točno, i to u Norveškoj. Na putu od Christianije do Bergena četiri smo sata sjedili sučelice. Je li to točno?"

Žlicom je miješao čaj koji je Dina stavila pred njega. Čula je njegove posljednje riječi pa nas je obojicu radoznalo pogledala i rekla:

„Ah, gospoda se poznaju već otprije?"

Ulješura se bešumno i zadovoljno nasmijao te rekao, okrenut prema Dini:

„Dakako. No barun je tada prigodom vožnje preko Hardanger Fjelda bio jednako razgovorljiv kao i danas."

„To je lako moguće", odgovaram. „Nažalost sam takav i rijetko na putovanjima sklapam poznanstva." Time je stvar za mene bila riješena.

Za ulješuru nije. Eugen Bischoff načinio je neku primjedbu o zapanjujućemu pamćenju osoba koje je inženjer ponovno iskazao. Eugen Bischoff uvijek je spreman prijateljima priznati sve moguće sposobnosti i iznimne osobine.

„Ma dajte!" uzviknuo je inženjer i otpio čaj. „U ovom slučaju to zaista nije nikakav veliki doseg. Ipak, gospodin barun ima lice poput tisuća drugih – ne ljutite se, nadam se, barune? Upravo je neobično koliko ste nalik cijeloj gomili drugih ljudi. No vaša engleska lula, ona ima izričito karakterističan izgled, po njoj sam vas smjesta prepoznao."

Njegove mi se šale čine prilično običnima i malo se previše bavi mojom osobom. Zaista ne znam kako sam stekao tu čast.

„Ali daj pripovijedaj napokon, Eugene, stari moj!" uzviknuo je glasno i bez ustezanja ulješura. „Pročitao sam da si u Berlinu imao velikog uspjeha, sve su novine bile pune tih vijesti. Kako si daleko stigao s kraljem Rikardom? Napreduje li to?"

„Nećemo li nastaviti svirati?" predlažem. Ulješura je načinio pretjerano uplašenu i odbijajuću gestu isprike.

„Još niste završili? Oh, tisuću puta se ispričavam. Zaista sam mislio – naime potpuno sam nemuzikalan."

„To mi nipošto nije promaknulo", kažem mu s najsusretljivijim izrazom lica na svijetu.

Pravi se da tu primjedbu nije čuo. Sjeda, ispruži noge, sa stola uzima nekoliko fotografija i udubi se u promatranje slike koja prikazuje Eugena Bischoffa u kostimu nekoga šekspirijanskog kralja.

Počinjem ugađati violinu.

„Samo smo ubacili malu stanku za pozdrav između prvoga i drugog stavka – vama u čast, gospodine inženjeru", kaže doktor Gorski, a iza sebe čujem Dinin šapat:

„Zašto ste tako neljubazni prema Solgrubu?"

Mora da sam u tome trenutku pocrvenio kao rak, kao i uvijek kad mi se obrati. Okrećem glavu unatrag i vidim neobični oval njezina lica i tamne oči, uperene u mene upitno

i iznenađeno. Tražim odgovor, želim joj svoju odbojnost učiniti shvatljivom, objasniti joj da ima predrasuda prema ljudima koji ovako u nezgodnu trenutku upadaju nekome u sobu. Istina je, nisu oni krivi, možda su najbolji ljudi i činim im nepravdu, to uviđam. Nesretna ih narav tjera da dođu uvijek onda kad smetaju. Priznajem to rado – ali ne mogu potisnuti odbojnost, ne uspijeva mi, takav sam...

Ne! Kome bih želio lagati? Sve to nije istina. To je ljubomora, bijedna ljubomora, bol izdane ljubavi. Kad vidim Dinu, pretvaram se u psa na lancu koji je čuva. Tko joj se približi, postaje mi smrtnim neprijateljem. Svaki pogled njezinih očiju, svaku riječ iz njezinih usta želim samo za sebe. Da se ne mogu odvojiti od nje, da ne mogu ustati i zauvijek završiti s time! To me boli, gori u meni...

Tiho! Doktor Gorski daje znak. Gudalom dvaput kuca o stalak za note i počinjemo drugi stavak.

3.

Taj drugi stavak trija u H-duru, kako su me često njegovi ritmovi uplašili i potresli, nikada ga nisam uspio odsvirati do kraja bez duboke potresenosti, a svejedno mu pripada moja strastvena ljubav.

Scherzo, da. Ali kakav *scherzo*! Podiže se jezivo veselje, razigranost od koje se čovjeku sledi krv u žilama. Sablastan smijeh razliježe se prostorom, divlje i mračno karnevalsko divljanje prilika s papcima – to je početak, tako se otvara taj neobični *scherzo*. I onda se iznenada iz bakanala pakla izdvaja usamljeni ljudski glas, glas izgubljene duše, glas srca mučena strahom podiže se i jadikuje o svojoj patnji.

No tu je opet Sotonin smijeh, uz grmljavinu se miješa u čiste zvuke i dere melodiju na komadiće. – Još se jednom podiže glas, bojažljiv i tih, nalazi svoju melodiju i nosi je u visine, kao da s njom želi pobjeći u neki drugi svijet.

No demonima pakla dana je sva moć, svanuo je dan, posljednji dan, Sudnji dan, Sotona trijumfira nad grješnom dušom, a ljudski se glas s tužaljkom obrušava iz visina i utapa se u Judinu očajnom smijehu.

Nekoliko minuta sjedio sam šuteći među ljudima koji su također šutjeli nakon što smo stavak odsvirali do kraja. Zatim je nestao beznadno sumračan svijet sjena oko mene. Nestao je san o Sudnjemu danu, mora pritiska posljednjega suda maknula se s mene i oslobodila me.

Doktor Gorski ustao je i polako hodao gore-dolje po sobi. Eugen Bischoff nijemo je sjedio, utonuo u misli, inženjer se protezao i meškoljio, kao da se upravo probudio. Zatim je

uzeo cigaretu iz kutije na stolu i uz prilično buke otvorio poklopac.

Pogled mi je kliznuo prema Dini Bischoff. Čovjek se često ujutro probudi s onom mišlju koja mu je bila posljednja prije no što je zaspao. Tako sam i sada, nakon što sam dovršio rečenicu, morao neprekidno misliti na to kako je bila bijesna i kako sam je morao umirivati. I ta želja da je umirim postajala je u meni sve jačom i gorućijom; što sam je dulje gledao, nisam više mogao misliti ni na što drugo – vjerojatno je ta djetinja žudnja bila naknadno djelovanje glazbe.

Okreće glavu k meni.

„I, barune, tako ste zamišljeni? O čemu razmišljate?"

„Mislio sam na svojega psa Zamora."

Dobro znam zašto to kažem, gledam je čvrsto u oči, oboje to znamo, Dina i ja. Poznavala ga je, ah, kako ga je dobro poznavala. – Ona se trgne, ne želi čuti ništa o tome, odmahne glavom i nevoljko se okrene na drugu stranu. Sad sam je tek naljutio. Nisam to trebao reći, nisam je trebao podsjećati na svojega psića Zamora, ne baš u ovome trenutku kad je jamačno svekolikim mislima kod ovoga stranca, ulješure.

U međuvremenu je doktor Gorski spremio violončelo i gudalo u pamučnu navlaku.

„Mislim da je za danas dosta", predlaže. „Poštedjet ćemo gospodina inženjera trećega stavka, može?"

Dina nagne glavu i pjevuši sebi u bradu temu *adagia*.

„Slušajte – to je kao da čovjek sjedi u čamcu, zar ne?"

Na moje iznenađenje ulješura također počinje pjevušiti temu trećega stavka, čak gotovo bez pogreške, samo malo prebrzim tempom. A onda kaže:

„Kao u čamcu? Ne. Mislim da vas kontinuitet ritma vara. Ja naime uz ovu temu imam predodžbe posve drukčije naravi."

„Vrlo dobro poznajete H-dur trio, kao što vidim", kažem, a time sam, kako se čini, umirio Dinu Bischoff.

Ona mi se smjesta revno obrati:

„Morate znati da naš prijatelj Solgrub uopće nije tako nemuzikalan kako se predstavlja. Samo se smatra dužnim iskazati nadmoć nad glazbom i svim drugim beskorisnim umijećima. Vaš poziv to zahtijeva, zar ne, Waldemare! I želi me uvjeriti da mojega supruga priznaje kao glumca također samo zato što je pronašao njegovu sliku na razglednicama i u ilustriranom časopisu – šutite, Waldemare, dobro vas poznajem."

Ulješura se pravi da nije riječ o njemu. Skida knjigu s police i lista je. No vidljivo mu je jako ugodno što je u središtu pozornosti i što ga Dina objašnjava i analizira.

„A pritom," umiješa se Dinin brat u raspravu, „pritom glazba na Solgruba djeluje tako jako kao ni na jednoga od nas. Ruska duša, je li? Odmah vidi cijele slike: krajolik i more s oblacima i valovima što udaraju o obalu i zalazak sunca ili nekog čovjeka i njegove pokrete ili – kako je to nedavno bilo? – jato kazuara u bijegu, mislim, i Bog zna što sve još ne."

„U posljednjoj prigodi jednom", pripovijedala je Dina, „dok sam svirala posljednji stavak 'Appasionate' – je li to bila 'Appasionata', Waldemar, pri kojoj ste imali neobičnu predodžbu vojnika koji psuje?"

Dotle su njih dvoje već stigli, mislio sam ispunjen gorčinom i bijesom. – Ona mu svira Beethovenove sonate. I između nas, Dine i mene, svojedobno je tako počelo.

Ulješura odlaže knjigu.

„'Appasionata', treći stavak", kaže zamišljeno, zavali se u stolicu i zatvori oči. „Vidim, tijekom trećega stavka vidim – no s jasnoćom koja se ne da opisati, svako bih dugme na njegovoj odori mogao oslikati u takvome trenutku – vidim

bogalja s drvenom nogom, staroga invalida iz napoleonskih ratova koji psujući i bjesneći hrama prostorijom."

„Psuje i bjesni? Jadnik! Vjerojatno je ostao bez nekoliko ušteđenih groša."

To sam rekao posve bez ikakve nakane, ništa nisam pritom mislio, rekao sam to samo zato da bih se našalio. No već u sljedećem trenutku padne mi na pamet kakvo je nezgodno djelovanje morala imati ta primjedba. I zaista: doktor Gorski odmahuje glavom s neodobravanjem, Felix mi dobacuje ljutit i ozlojeđen pogled i opominjući podiže ruku u bijelome zavoju prema ustima, a Dina me gleda zapanjeno i duboko prestrašeno. Stanka sa zbunjenom šutnjom, osjećam kako crvenim od nelagode. Međutim Eugen Bischoff nije primijetio ništa od svega toga. Obrati se inženjeru:

„Često sam ti zavidio na sposobnosti plastičnoga gledanja, Solgrube", rekao je, a idol galerija i junak kazališnih škola u tome je trenutku izgledao vrlo potišteno. „Trebao si postati glumcem, dragi Solgrube."

„To vi kažete, Bischoffe?" uzviknuo je Gorski gotovo žestoko. „Vi koji ste puni figura i likova? Nagomilani su vam u glavi, kraljevi i pobunjenici, kancelari, pape, ubojice, podlaci, arhanđeli, prosjaci i dragi Bog."

„No ni jednog od njih nisam pred očima imao tako živo kao Solgrub svojega invalida ukočenih nogu. Vidio bi im samo sjene. Oblačaste mase bez boje i oblika, malo nalik ovome, malo onome. Kad bih kao Solgrub mogao opisati dugme na odori – Bože dragi! Kakvim bih stvarateljem ljudi postao."

Razumijem odustajanje koje izbija iz njegovih riječi. Ostario je, više nije veliki Eugen Bischoff. Daju mu da to osjeti, a on to sam i osjeća, bori se protiv toga i ne želi to

sebi priznati. Jadni prijatelju, kako će ti beznadno tužne biti nadolazeće godine, godine silaska!

Iznenada se sjetim razgovora s intendantom, one primjedbe, kad bi mu je netko potajice prenio – kad bih ja sam – „Znate, dragi Eugene, da sam u dobrim odnosima s vašim intendantom. Razgovaramo o raznim stvarima. Posljednji put – vama to mogu prepričati, jer nećete to uzeti tragično – posljednji put je rekao, dakako samo u šali…"

Blagi Bože, kakve su to pomisli! Bože sačuvaj da to dozna. To bi bio kraj. U sebi je tako slab, tako bez oslonca, dašak vjetra bi ga oborio!

Dinin brat sad ga u nešto uvjerava, taj dobri momak s mukom se prisjeća stručnih kazališnih izraza kojima raspolaže: psihološko cizeliranje i prodiranje u duh književnog djela i slično – ali Eugen Bischoff odmahuje glavom:

„Nemoj me ni u što uvjeravati, Felixe!" kaže. „Znaš jednako dobro kao i ja što mi nedostaje. Ovo što kažeš posve je točno, ali nije odlučujuće. Vjeruj mi, sve se to dade naučiti. Ili dođe samo od sebe zajedno sa zadaćom pred koju se čovjek postavi. Jedino kreativnu maštu, nju se ne da naučiti. Čovjek je ima ili nema. Nedostaje mi mašta koja gradi svijet ni iz čega, a ona nedostaje i mnogim drugima, većini. Da, razumije se, znam što želiš reći, Dina: prošao sam svojim putom, nešto znam i mogu, novine neka o meni pišu što god hoće. No sluti li tko od vas kakav sam trijezan i nezanimljiv čovjek zapravo? – Dogodilo se nešto što bi čovjeku trebalo oduzeti mir i san. Po leđima bi trebao osjetiti hladnoću, trebala bi ga zgrabiti ponoćna groznica i stresti – ali, to sam Bog zna, na mene cijela stvar ne djeluje puno drukčije nego kad za doručkom u novinama preletim crnu kroniku."

„Jeste li danas već pročitali novine?" ubacio sam. Mislio sam na radničke nemire u Sankt Peterburgu, Eugena Bischoffa jako zanimaju socijalna pitanja.

„Ne, još nisam uzeo novine u ruke. Jutros sam ih uzalud tražio. Dina, gdje su završile novine?"

Dina problijedi, pa pocrveni, pa opet problijedi. – O, Bože, pa jasno, mogao sam se toga dosjetiti: novine s viješću o slomu njegove banke sakrili su od njega. Opet sam nešto skuhao. Jedna nespretnost za drugom.

No Dina se brzo sabrala i rekla usput, tonom kao da govori o nečemu beznačajnom:

„Novine? – Mislim da sam ih vidjela negdje dolje u vrtu. Ali počeo si govoriti o nečemu tako zanimljivom, Eugene, nastavi molim te."

Pored mene stoji Dinin brat i kroz nepomične usnice prosikće posve tiho:

„Kanite li nastaviti svoje pokuse?"

Čemu to? Što hoće time reći?

Počinio sam jednu neopreznost u trenutku odsutnosti i to je sve. Što bi to inače bilo?

4.

Eugen Bischoff hoda gore-dolje, nešto ga zaokuplja, čini se da pretvara neku misao u riječi. Iznenada zastane preda mnom i gleda me. Ravno u oči, ispitivački, s nemirnim i nesigurnim izrazom lica, gotovo nepovjerljivo. Taj mi je pogled neugodan, više ne znam točno zašto.

„Neobična stvar, barune", kaže. „Može se dogoditi da vas spopadne vrućica i zimica kad vam to ispričam. Možda ove noći dugo nećete zaspati – takva je to stvar. Ali ovdje", i Eugen Bischoff žestoko pokuca po vlastitu čelu, „ovdje gore je kod mene jedan živac koji se vrlo nerado dade uznemiriti, ne želi baš sudjelovati. Tu je za manja dnevna događanja, za ono svakodnevno u životu. Međutim za strah, užas, jezu i silni strah – za to nije. Za to mi nedostaje organ."

„Pa ispričajte napokon, Bischoffe", prekida ga doktor Gorski.

„Ne znam točno hoću li vam moći predočiti u čemu je ono neobično toga slučaja. Vidite, pripovijedanje nikada nije bilo moja najjača strana. Možda se vama cijela stvar uopće neće učiniti tako uzbudljivom. Kao što sam rekao..."

„Čemu tako dug uvod, Eugene, počni!" kaže inženjer otresavši pepeo s cigarete.

„Dobro, poslušajte me i onda mislite što hoćete. Stvar je ovakva: prije nekog vremena upoznao sam mladoga pomorskog časnika koji je u svrhu sređivanja obiteljskih pitanja dobio višemjesečni dopust. Ta obiteljska pitanja koja su ga zaokupljala bila su neobične naravi.

Ovdje u gradu imao je mlađega brata, slikara i učenika akademije. Taj brat, koji je, kako se čini, bio prilično nadaren – vidio sam neke njegove radove, „Skupinu djece",

„Bolničarku", „Kupačicu" – taj je mladić jednoga dana počinio samoubojstvo. Potpuno nemotivirano samoubojstvo, nije bilo ni najmanjega povoda za takav očajnički postupak, mladić nije imao ni dugova, a ni drugih novčanih briga, nije imao ni ljubavnicu ni bolest – ukratko, stvar je bila u najvećoj mjeri tajanstvena. A brat..."

„Takvi slučajevi događaju se mnogo češće nego što ljudi misle", ubacio je doktor Gorski. „Policijska izvješća često se izvlače riječima: 'trenutačno pomračenje svijesti'".

„Da. To se spominjalo i onda, ali se obitelj nije time zadovoljila. Roditeljima se ponajprije neshvatljivim učinilo jedno, da njihov sin nije ostavio nikakvo oproštajno pismo. Čak ni u takvim slučajevima uobičajeno 'Dragi roditelji, oprostite mi, ali nisam mogao drukčije', čak se ni taj kratki redak nije našao među papirima preminuloga. Uopće ni u njegovim prethodnim pismima nije bilo ni riječi koja bi upućivala na postojeću ili nastajuću nakanu samoubojstva. Obitelj dakle nije vjerovala u samoubojstvo, a stariji je brat preuzeo put u Beč da bi rasvijetlio stvar.

Časnik je imao jasan plan koji je proveo sa svom raspoloživom energijom i žilavošću. Uselio se u bratov stan, poprimio njegove navike, pa čak i dnevni raspored, nastojao se upoznati sa svima s kojima je mladić bio u doticaju. No izbjegavao je druge prilike za upoznavanje ljudi. Postao je studentom akademije, crtao je i slikao, dnevno bi provodio po nekoliko sati u bratovoj omiljenoj kavani, tu je dosljednost dotjerao tako daleko da je nosio odjeću umrloga i da se čak upisao na tečaj talijanskoga za početnike koji mu je pohađao brat i s najvećom točnošću je dolazio na satove, iako je kao pomorski časnik znao dobro talijanski. Sve to je činio u uvjerenju da na taj način u nekome trenutku nepogrešivo

mora naići na uzrok zagonetnoga samoubojstva – ničime se u tome nije dao smesti.

Vodio je život koji je zapravo bio život drugoga puna dva mjeseca, i ne mogu reći je li se u tome razdoblju približio cilju. Međutim, jednoga je dana došao kući vrlo kasno. Njegovoj gazdarici, koja mu je donijela jelo u sobu, to je zakašnjenje upalo u oči, jer bilo je suprotno njegovu inače u minutu reguliranome načinu života. Nije bio baš loše raspoložen, iako je načinio nekoliko nezadovoljnih primjedbi o ohlađenome jelu. Pripovijedao je kako kani navečer ići u operu i nada se, rekao je, da će još uspjeti dobiti ulaznicu, pa je za jedanaest sati naručio hladnu večeru u sobu.

Četvrt sata poslije došla je kuharica s crnom kavom. Vrata su bila zaključana, ali je čula časnika kako hoda gore-dolje po sobi. Pokucala je i rekla: „Kava, gospodine poručniče!" te odložila šalicu na stolicu pored vrata. Nešto kasnije došla je još jednom po prazno posuđe. Kava je još uvijek netaknuta pored vrata. Kuca, ne dobiva odgovor, osluškuje – ništa se ne miče, no odjednom čuje riječi i kratke uzvike na jeziku koji ne razumije i odmah zatim glasan vrisak.

Trese vratima, zove, udari u galamu, pridružuje joj se gazdarica, njih dvije provale vrata – soba je prazna. Ali prozori su otvoreni, s ulice dopire vika i sad znaju što se dogodilo: dolje se ljudi guraju oko trupla, pola minute prije mladi se časnik bacio kroz prozor – na pisaćemu stolu još mu tinja cigareta."

„Bacio se kroz prozor?" prekinuo je inženjer pripovjedača. „Iznenađujuće. Kao časnik jamačno je posjedovao oružje."

„Vrlo točno. Revolver su mu našli u pisaćemu stolu. Bio je netaknut, ali nenabijen. Vojni revolver, kalibar 9 mm. U istome pretincu nalazilo se i streljivo, cijela puna kutija."

„Dalje, dalje!" požurivao ga je doktor Gorski.

„Dalje? To je sve. Počinio je samoubojstvo, kao i njegov brat. Ne znam je li pronašao rješenje zagonetke. Ali ako je tako, onda mora da je imao svoje razloge zašto je tajnu odnio sa sobom."

„Što to govorite?" uzviknuo je doktor Gorski. „Pa vjerojatno je ostavio pismo, opravdanje svojega čina, barem poneki redak objašnjenja za roditelje."

„Nije."

Nije Eugen Bischoff dao taj odgovor tako odlučnim tonom, nego inženjer. I onda je nastavio:

„Zar ne razumijete da tome časniku nije preostalo ništa vremena? Nije imao vremena, to je neobično u ovome slučaju. Više nije stigao izvući revolver i napuniti ga. Kako bi onda pronašao vremena da napiše oproštajno pismo?"

„Griješiš, Solgrube", rekao je Eugen Bischoff. „Časnik je ostavio pisanu poruku. Dakako, sastojala se od samo jedne jedine riječi. Ili točnije od djelića riječi..."

„To ja zovem vojničkom kratkoćom", kazao je doktor Gorski i veselim namigivanjem s oba oka dao je naslutiti da cijelu priču drži izmišljenom.

„Onda mu je", završio je priču Eugen Bischoff, „pukao vrh olovke, a papir na tome mjestu ima široku poderotinu."

„A riječ glasi?"

„Napisana je u najvećoj žurbi, jedva čitljivo, a glasi: 'Grozno'."

Nitko od nas nije rekao ni riječ, samo je inženjer procijedio kratki i oštri „ah" u znak iznenađenja.

Dina je ustala i okrenula prekidač električne svjetiljke. Sada je u sobi bilo svijetlo, ali osjećaj nelagode koji me obuzeo, pa i sve nas, nije htio nestati.

Jedino je doktor Gorski prema cijeloj stvari bio skeptičan.

„Priznajte, Bischoff!" rekao je. „Izmislili ste cijelu priču da biste nam izazvali jezu."

Eugen Bischoff odmahnuo je glavom.

„Ne, doktore. Baš ništa nisam izmislio. Nije prošlo ni nekoliko tjedana otkad se to dogodilo. Dogodilo se upravo onako kao što sam vam to opisao. Da, ponekad naiđemo na neobične stvari, doktore, to mi možete vjerovati. – Što ti misliš o cijeloj stvari, Solgrube?"

„Ubojstvo!" odvratio je inženjer kratko i odlučno. „Vrlo neobična vrsta ubojstva, to je za mene izvjesno. Ali tko je ubojica? Kako je došao u sobu i kamo je nestao? Valjalo bi o toj stvari na miru temeljito promisliti."

Bacio je pogled na sat.

„Već je kasno, morat ću krenuti."

„Ni slučajno. Svi ćete ostati na večeri", objavio je Eugen Bischoff. „I poslije ćemo još malo sjesti zajedno i proćaskati o ugodnijim temama."

„Kako bi primjerice bilo da ovdje okupljena, umjetnosti sklona publika, čuje nešto iz vaše nove uloge?" upitao je doktor Gorski.

Eugen Bischoff trebao je za nekoliko dana prvi put igrati Rikarda III., to je pisalo u svim novinama. Međutim, čini se da mu se prijedlog doktora Gorskog nije svidio. Načinio je grimasu ustima, a čelo mu se naboralo.

„Ne danas", rekao je. „Neki drugi put rado."

Dina i njezin brat počeli su ga živo nagovarati. – A zašto ne danas? Kakav je to hir! A svi su se već tome veselili.

„Čovjek bi ipak htio imati neku prednost pred običnim pukom u ložama i parketu kad već ima čast poznavati vas osobno, Bischoffe", priznao je doktor Gorski.

Eugen Bischoff odmahnuo je glavom i ostao kod svojega odbijanja.

„Ne, danas ne. Ne ide to. Čuli biste nešto potpuno nezavršeno, a to ne želim."

„Neka vrsta generalne probe pred dobrim prijateljima", predložio je inženjer.

„Ne. Ne biste me trebali tjerati. Inače se, Bog zna, ne dam puno moliti. I meni samome je to zadovoljstvo. Ali danas to neće ići. Nisam još stvorio sliku toga Rikarda. Moram ga imati pred očima, moram ga vidjeti, to je dio mojega posla..."

Činilo se da je doktor Gorski odustao. Međutim mi je ponovno namignuo, jer imao je odličnu i višestruko oprobanu metodu prevladavanja glumčeva otpora te ju je nakanio primijeniti. Postupao je vrlo lukavo i nevina lica počeo pripovijedati o nekom vrlo osrednjem berlinskom glumcu kojega je navodno gledao u toj ulozi. Za njega je imao samo riječi najveće hvale:

„Znate, Bischoff, je nisam entuzijast s galerije, ali taj Semblinsky – jednostavno je sjajan. Kakvih se on stvari dosjetio! Sjedi na stubama palače, baca rukavicu u zrak i hvata je i isteže se i proteže poput mačke na suncu! I onda, kako gradi monolog!"

I da bi Eugenu Bischoffu stvorio pojam toga dosega, doktor Gorski s mnogo patetike i uz strastvene pokrete počinje deklamirati:

„ 'Ja, koji sam lišen sklada lijepog, kojeg prijetvorna priroda prevari za izgled'..."

„Ne, obratno, 'lijepoga sklada'. Nije važno."

„'Nezgotovljena, izobličena'... kako ono ide dalje? – 'Polovična me pošalje u svijet što diše'..."

„Dosta, doktore!" prekinuo ga je glumac, zasad još vrlo obzirno.

„... 'u svijet što diše' – ne ometajte me – 'A i to tako sakatog i oku nemilog, da psi zalaju kad kraj njih hramljem'..."

„Dosta!" uzviknuo je Eugen Bischoff i pritisnuo šake na uši. „Prestanite! Razboljet ću se od vas."

Doktor Gorski se nije dao pokolebati:

„'Kad ne mogu ljubavnik biti, i trratiti ove uljudne dane, čvrsto odlučih da zločinac budem'..."

„A ja vam čvrsto odlučih zakrenuti vratom ako ne prestanete", napao ga je Eugen Bischoff. „Molim vas, pa od toga Glostera pravite sentimentalnog pajaca. Rikard III. krvoločna je zvijer, čudovište, životinja – ali ipak muškarac i kralj, a ne histerični komedijaš, kvragu."

Počeo je, obuzet ulogom, uzrujano hodati po sobi gore-dolje. Iznenada je zastao i onda se dogodilo upravo ono što je doktor Gorski predvidio.

„Pokazat ću vam kako se mora igrati Rikarda. Sad tišina – čut ćete monolog."

„Ja imam svoje shvaćanje tog lika", rekao je doktor Gorski neometeno drsko. „Ali molim, *Vi* ste glumac i rado ću primiti poduku."

Eugen Bischoff okrznuo ga je zluradim pogledom punim prikrivena prijezira. Pretvarajući se u Shakespeareova kralja, pred sobom više nije vidio doktora Gorskog, nego svojega jadnog brata Clarencea.

„Pazite!" zapovjedio je. „Idem brzo preko do paviljona. U međuvremenu otvorite prozore, ne da se izdržati od dima. – Odmah se vraćam."

„Želiš se našminkati?" upitao je Dinin brat. „Čemu, Eugene? Nije nam važna maska."

Oči Eugena Bischoffa zaiskrile su i zasjale. Obuzelo ga je uzbuđenje u kakvu ga nikada prije nisam vidio. Rekao je nešto vrlo neobično:

„Našminkati se? Ne. Moram vidjeti dugme na odori. Morate me malo pustiti na miru. Vraćam se za dvije minute."

Izišao je van, ali se odmah i vratio.

„Slušajte – vaš Semblinsky, vaš veliki Semblinsky, znate li što je on? Glupan. Vidio sam ga jednom kao Jaga – katastrofa!"

I opet je bio vani, vidio sam ga kako žuri kroz vrt, razgovara sam sa sobom, gestikulira, već je bio u Baynardovu dvorcu, u Rikardovu svijetu.

Tako odjurivši, umalo je srušio staroga vrtlara koji je još uvijek, iako se i vani već bilo smračilo, klečao na travnjaku i šišao travu. Odmah zatim nestala je prilika Eugena Bischoffa i trenutak poslije preko u paviljonu prozori su se rasvijetlili, drhtavo bacajući nemirne sjene u veliki, tihi, noćni vrt.